

KÄNN DIG
SJÄLV

NORDISKA MUSEET

KÄNN DIG SJÄLV

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK FATABUREN 1998

Fataburen 1998

ISBN 91 7108 428 2 ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör *Ingrid Bergman*

Grafisk form *Linn Fleisher*

Omslag *Collage av fotografier ur boken*

Foto om intet annat anges *Sören Hallgren, Nordiska museet*

Tryckt hos MediaPrint, Uddevalla AB 1997

KLÄDER FÖR EN PUNKARE

Inga Wintzell

T-centralen i Stockholm, november 1983. Brådska och trängsel nere i tunnelbanan. En arbetsvecka är slut, alla har bråttom hem. I detta myller befinner sig också en punkare, lätt att urskilja med det kolsvarta håret spretande rakt uppåt och med skinnjackan, rikt besatt med metallnitar och målad dekor. Här är han ju, punkaren vi behöver för en planerad och nära förestående utställning i museets stora hall. Men att få kontakt i denna stressiga miljö... Nej, det är inget läge för vare sig förhandling eller intervju. Men det gäller att handla snabbt, för tåget är på ingående. Punkaren gör sig klar för avfärd, och nu händer det kvickt... Några ord i en hast och innan dörrarna slår igen om honom har han i korthet fått veta dels att Nordiska museet vill köpa hans kläder, dels vem han skall ringa för närmare detaljer, om han skulle vara intresserad.

Så inleddes bekantskapen med Hasse från Finsta, den gången stockholmare sedan två år. Då var han nitton och punkare.

Vid det laget hade punkarna under en längre tid synts ute på stan. Allmänhetens reaktioner på deras bisarra klädsel var blan-

Hasse, för sista gången iförd de kläder som Nordiska museet fick överta till "självkostnadspris". Foto Peter Segemark.

dade. Förskräckligt tyckte många, andra ryckte på axlarna i tron att det var en nyck som snart skulle gå över. Åter andra såg det som en kul grej, som ett uttryck för fantasi och kreativitet. Men oberoende av tycke och smak, en kulturyttring vilken inte saknade intresse för Nordiska museet, som dokumenterar arbete och levnadsförhållanden i Sverige förr och nu, såväl finkultur som subkultur.

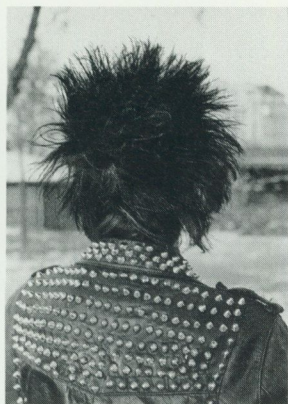
PUNK, VAD ÄR DET EGENTLIGEN?

Om vi slår upp ordet punk i engelsk-svenska lexika, tryckta före 1980, ser vi att det är översatt med "dålig, usel och strunt, skit, skurk" med mera i samma stil. Men i senare upplagor finns ett tillägg: "livsstil bland ungdom på 1970-talet" och inom parentes: "uppseendeväckande klädsel, musik etc".

Det började i England, denna ungdomsrörelse som snabbt skulle sprida sig till andra länder, och London blev skådeplatsen. Arbetslösheten var stor. Det fanns gott om sysslösa och allmänt uttråkade ungdomar som alltmer tröttnat på den kommersiella rockmusiken. För att ha något att göra tog de sig för att bilda egna band. Med eller utan förkunskaper började de spela sin egen musik, enkel tekniskt sett, men påträngande aggressiv, precis som texterna. Och de handlade om kommersialismens fördärv, om sociala orättvisor och andra problem i samhället.

I december 1976 hände något som blev själva startskottet för punken som begrepp. Då släppte gruppen Sex Pistols singeln "Anarchy of the U.K.", som väckte enormt uppseende. Bandet blev stilbildande inom punken: ett nytt sound som spelades högt och i ett rasande tempo på få ackord. Utspelet var starkt för att inte säga frenetiskt; avsikten var att chockera. Protestsignaler och chockeffekter framkallades också med utmanande kläder, av accessoarer – till exempel metallnitar, nålar och kedjor, hakkors och dödskallemärken – och annan rekvisita med provocerande verkan. Allt fanns att tillgå i en butik på King's Road, "Sex", vars ägare var ingen mindre än Malcolm McLaren, trendsättaren på modet, och flickvännen Vivienne Westwood, idag etab-

Den svarta läderjackan – väl använd och rikligt dekorerad med metallnitar – har blivit favoritplaget för många punkare. Hasse, november 1983. Foto Peter Segemark.

lerad men uppkäftig modeskapare. Här hade punkarna en samlingspunkt, här hängde Sex Pistols, som för övrigt fått sitt namn efter butiken. Den idolförklarade Sid Vicious, basisten i bandet, bidrog genom sin anstötliga framfart och skandalartade infall att ge punken och punkarna deras rykte.

PUNKEN KOMMER TILL SVERIGE

Bland svenska ungdomar var entusiasmen stor inför detta nya. Det fanns ett uppdämt behov, något de länge gått och väntat på. Så slog det också igenom snabbt och till en början med en ohejdad kraft. Punken kom som en befrielse, intygar en av de tidigt frälsta. Äntligen någonting att göra, någonting som bröt den tilltagande tristessen. Sommaren 1977 blev punksommaren för många svenska ungdomar. Då var Sex Pistols här, Clash, ett annat beryktat band, var här och flera andra storheter inom punken som alla bidrog till att höja temperaturen. Och omvänt: många svenska ungdomar reste till London; där fanns ju förebilderna. Och punkbutikerna. Språkresorna dit var särskilt populära den sommaren.

Punkarna hördes och syntes. Tidningarna skrev. Ofta gav de ris men ibland också ros, som t.ex. Expressen i augusti 1978: "Säga vad man vill om Johnny Rotten och grabbarna i Sex Pistols. Deras punkmusik har inspirerat massor av ungdomar att spela själva." Och spelade, det gjorde de verkligen! Punkband växte upp som svampar ur jorden, först i Göteborg och Stockholm och i Stockholms förorter inte minst. Det välkända bandet Ebba Grön t.ex. föddes i söderförorten Rågsved, med Mikael Thåström som bärande namn. Det spelades och repeterades i källarutrymmen, i skyddsrum och andra provisoriska lokaler men också på ungdomsgårdarna. Samma livliga aktivitet fanns på många håll i landet, i Gävle, Lund, Sundsvall, Trollhättan för att nämna några. Parollen var alltid densamma: "Vi kan själva skapa musik. Alla kan spela, man behöver inte utmärka sig. Vi accepterar varandra." Nu började också tjejerna att träda fram; det ena bandet efter det andra såg dagens ljus, Putte Fnask, Tant Strul, Mögel, Tampax Street och allt vad de

hette. Jämlikhet rådde också mellan artister och publik. "Att folk hoppar upp på scen, det är en fråga om en känsla och lika viktigt som en bra text", försäkrade en entusiastisk musikanter och tillade med eftertryck: "Huvudsaken är att både vi och publiken har djävligt kul!" Det var göra det själv-principen som gällde, och inte bara för punkare. På 70-talet var tendensen densamma på många områden. Professionell kunskap fick stryka på foten.

KLÄDERNA

Punkarnas kläder, deras sätt att uppträda, gick i linje med denna kravlöshet, men en regel stod fast: att motverka det kommersiella modet, att inte se ut som Svensson. I praktiken innebar detta allt i klädväg från jeans och T-shirt, – second-hand, ärvda eller köpta – som inte gjorde mycket väsen av sig i gatuvimlet, och till uppseendeväckande kreaturer, översållade med provocerande symboler och slagord, såväl målade direkt på plaggen som applicerade likt smycken, för dem som kände för att väcka uppmärksamhet. För dem fanns också möjligheten att skapa de mest fantastiska och färggranna frisyurer.

Den sortens ytterligheter fanns inte med från början, det vill säga om man bortser från att en och annan tonåring som varit i London, ville visa upp sig med säkerhetsnålar instuckna genom kinderna när de kom hem. Annars var det då tillräckligt provocerande att klä sig i svart och att klippa det hängande håret kort och uppåtsträvande, bl.a. för att markera ett avståndstagande från flower-power och hippierörelsernas ideal tidigare på 70-talet.

Variationer på temat punkkläder, som varit många under årens lopp kan som så mycket annat relateras till förändringar i samhället men också till individuella ställningstaganden. Många, t.o.m. bland punkarna själva har frågat sig var gränserna går. Vi har alltså punkarna ute på stan, de s.k. glampunkarna, det är ju dem vi känner igen och som vi inte kan missta oss på, även om de sinsemellan är utstyrd på olika sätt. Men alla de andra? En tidig företrädare som fick frågan, betraktade sig som en täck-

jackspunkare. Han hade, som han uttryckte sig, attityden men inte kläderna. En annan bland de första, Henrik Hemsk i bandet "Grisen skriker", sade sig inte tro vare sig på säkerhetsnålar i öronen, skinnkläder eller färgat hår. "Innebörden i punken hittar man i de sånger vi sjunger", slog han fast. Vi är ungdomar som växer upp i ett sjukt, ruttet samhälle. Det är det våra texter handlar om.

Några direkta motsättningar de här båda grupperna emellan tycks det inte ha varit. Punkare som punkare; mer eller mindre hade de ju samma inställning till samhället.

Och till musiken, grundbultarna i deras ideologi. Raggarna däremot – oftast äldre, större och starkare – utgjorde ett ständigt hot som många gånger ledde till sammandrabbningar. Riskfritt var det alltså inte att alltför tydligt bekänna färg. Men mitt i punkarnas samhällsfientliga patos fanns å andra sidan ett utrymme för entusiasm, för glädjen i att visa upp sig och få kontakt. En stockholmspunkare uttryckte det så här i början av 80-talet: "Kommer det till exempel en punkare från Västerås gående längs Hamngatan då kan jag gå direkt fram till honom och säga: 'Tjena! Vilka lilar på Musikverket i kväll?' Kläderna funkar ju som signalsystem. Det är hur lätt som helst att få kontakt med främmande punkare."

EN PUNKARE I NORDISKA MUSEET

Som det skulle visa sig, var det lätt också för Nordiska museet att få kontakt, när det så småningom blev aktuellt. Vår punkare, Hasse, hörde av sig efter det första hastiga mötet nere i tunnelbanan, och vi stämde träff på museet. Vi hade då kommit överens om, att museet skulle få köpa hans kläder med accessoarer och allt, men att han skulle behålla dem på, tills vår fotograf tagit de bilder som behövdes för vår dokumentation. Därför borde andra kläder tas med för ombyte. Allt gick efter planerna, och sedan Hasse gått avsides och skrudat om, kunde han lämna ifrån sig sina kläder – varma. Nu återstod det bara att få veta mera om honom själv och de inköpsställen han använde sig av för sin ekipering. När Hasse kom till Stockholm 1981

var han 17 år gammal. Betoning på gammal, lägger han till, de flesta debuterar som punkare i 13–14-årsåldern. Hemma i Roslagen hade han sedan länge varit intresserad av musiken och hållit sig á jour med vad som hände i London. Han hade till och med varit på språkresa till Brighton sommaren dessförinnan. Punkare hade han däremot inte varit, men väl en av hans kamrater som uppmuntrade honom till att följa hans exempel. I Stockholm gick han ett tag som timmermanslärling och hade därefter diverse ströjobb innan han slutligen genom Arbetsförmedlingen hamnade som städare på Fryshuset, en stiftelse för ungdomsverksamhet med fokusering på musik. Där fick han sin fasta punkt men med olika uppdrag under åren som följde och med punken på heltid. På Fryshuset fanns inte mindre än 50 replokaler för uthyrning till ungdomar! Själv spelade han inte med i något band men lyssnade ofta och gärna på kompisar när de repade och när de spelade för publik i någon lokal förening. Senaste nytt från England skaffade han sig däremot hos Wolfies, en skivaffär på Gamla Brogatan i Stockholm, som direktimporterade punkmusik. De stora skivaffärerna var inte lika välförsedda.

Skulle man placera Hasse i någon speciell grupp, så fick det bli bland glampunkarna. Själv uttrycker han sig inte så. Han konstaterar i stället, att han hörde hemma bland de opolitiska, som ville ha kul och som hade en genomtänkt klädstil i motsats till de så kallade kommpopunkarna eller anarkisterna. De gick medvetet in för en ovårdad stil för att markera hur litet de brydde sig om sitt yttre.

”Första gången man trivs i det man har på sig,” tänkte Hasse som nybliven punkare. Och det han då hade på sig stämmer i stort sett överens med hans klädsel två år senare och som nu finns i Nordiska museet, nämligen:

– Svart skinnjacka med nitar, en dödskalles målning i vitt på ryggen och två korslagda säkerhetsnålar. I fickorna ett paket Prince, en tändare och en nyckel. H:s kommentar: En vanlig knuttejacka som jag bytte till mig av en polare. Köpte 500 nitar och satte på.

Tatueringar med utmanande motiv av olika slag blev för många punkare ett sätt att tillkännage sin identitet. Bland de första som Hasse lät utföra var denna punkartie på hans vänstra överarm. Mia på studion Doc Forest tatuerade. Foto Peter Segemark.

– Byxor i skotskrutigt ylletyg, maskinsydd konfektion, smala ben, många påsydda dragkedjor, remmar, hängselstroppar. H:s kommentar: Kallas för bondagebrallor; skickade efter från England, färdiga med blytlås och allt. Bondageremman hade visst från början en sexuell anspelning, sedan har punkarna tagit upp det som en chockerande grej (bondage=slaveri; förf:s anm.).

– Tröja, bomullstrikå, maskinsydd konfektion. Tryckt i svart: Sid Vicious: Motiv: Yngling i halvfigur. Halsringningen ojämnt klippt, okantad. H:s kommentar: Köpt i affären Ohio nära Drottninggatan. Gillar Sex Pistols musik, (Sid Vicious' band, förf:s anm.) bland annat God Save the Queen, totalförbjuden i engelsk radio.

– Kängor, ett par av läder, svarta högskaftade, snörda med gula skosnören. Stämpel: High Top på skaftet. Gummisula. H:s kommentar: Doctor Martens, köpta i England; en polare som var över köpte dem på uppdrag av mig.

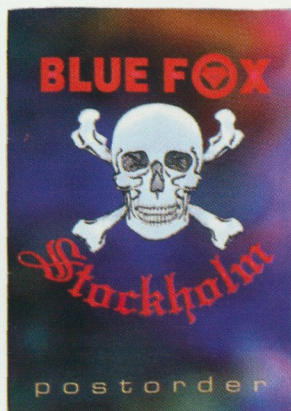
– Bälte, svart läder, spänne, kägelformade nitar, förnicklade pyramidformade mässingsnitar i två rader. H:s kommentar: Köpt i affären Ohio.

– Patronbälte, metall, mässingspatroner i rad i ammunitionsband av metall för kulspruta utan lås. H:s kommentar: Köpt i en affär i närheten av PUB. Bärs på snedden rakt över spännet på vänster sida. Inte så vanligt nu, men förekommer väl. Hårdrockare har börjat använda det, och då måste punkarna hitta på något annat.

– Armband, svart läder, lås=tryckknappar, tre rader nitar, koniska mellan rader av pyramidformade. H:s kommentar: Köpt i England av en polare.

– Armband av silver, smal rund ornerad tenn. H:s kommentar: Har använt det tillsammans med fem andra på vänster arm. Jag har fått det av en tjej.

Till denna utstyrsel kan också räknas tatueringarna på armarna; en punkflicka, två vikingaskepp, korporna Hugin och Munin och titeln på en Sex Pistols-platta, No feelings. Och vidare frisyren, denna viktiga detalj för en punkare: det kolsvartha, uppspretande håret som omedelbart hade röjt hans identitet

En uppseendeväckande klädstil och provocerande accessoarer har blivit modellen för många punkare. Specialbutikerna lät inte vänta på sig. Postorderkatalog från Blue Fox i Stockholm. Foto Hans Koegel, Nordiska museet.

En ny generation av tonårspunkare på Centralen i Stockholm, en populär mötesplats. 1996. Ur Maarits fotoalbum.

mitt i folkvimlet på T-centralen. Men dessa dekorativa inslag blev en uppgift för fotografen att ägna sig åt för att få dem dokumenterade för Nordiska museets räkning.

PUNKEN 1997

Det är nu mer än tjugo år sedan punken drabbade oss, och grånade anhängare från den första tiden har trätt fram och tänkt tillbaka, bland annat i Aftonbladet i februari -97.

–Vi var som en stor familj, om än en vanartig sådan, säger en av dem och betonar att gruppen gav trygghet och styrka. En annan konstaterar eftertänksamt, att punkåren var en lek, – kanske för att stå ut med en svår tonårstid. En tredje, att punktiden var det bästa som hänt honom. Den gav honom självförtroende inför kommande uppgifter i livet.

Och punken lever vidare, med nya band, nya låtar. Punkarna syns ute på stan, nu liksom tidigare i en klädsel som är till för att synas. Som Maarit, sexton år och punkare sedan hon var fjorton: håret är svart, kort, rufsigt i avvaktan på en ny modell, kanske med färgade slingor. Mohikan-frisyren med rakade sidor och en tuppkam av hår på hjässan, har hon redan haft. De svarta jeansen har hon ärvt av sin bror; den svarta skinnjackan köpte

hon begagnad och dekorerade sedan med nitar av metall och ett målat motiv. Poängen är ju att skapa sitt eget mode, att bryta mot det professionella och mot konsumtionssamhället. Precis som förr.

Men vad nog ingen punkare hade räknat med den gången var, att *de* – av alla – skulle ge inspiration åt modeskapare och modeindustri. För så blev det. Den svarta skinnjackan, de basanta svarta kängorna, metalleffekterna på plaggen, det är modedetaljer som punkarna har bidragit med. Likaså när det gäller piercing, det nya hudnära sättet att smycka sig, med nålar och ringar trädde genom huden; också här har punkarna gått före. Och frisyrmodet: det korta rufset, det färgade håret – och färgernas mångfald – som slingor eller jämnt över det hela. Djärvheten att experimentera. Som punkarna. Det är bara mohikanmodellen de fått ha för sig själva. Än så länge.